

Burgingrijpen

Wat doet de SMVP?

Een goed functionerende veiligheidszorg is van groot belang voor iedereen. Ontwikkelingen in de samenleving vereisen een voortdurende bezinning door alle betrokken partijen. Nieuwe ideeën op dit gebied verdienen steun en stimulans. Om tot optimale communicatie te komen tussen allen die het aangaat is een aanjager nodig.

De Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP) wil die rol op zich nemen. De missie van de stichting is bij te dragen aan de maatschappelijke discussie over de verbetering van de veiligheid(szorg) in de breedste zin. Zij doet dit onder meer door meningen te formuleren over belangrijke thema's, door partijen bijeen te brengen, door vernieuwing te stimuleren, door conferenties, symposia en uitwisselingsprogramma's te organiseren en door achtergrondinformatie te verstrekken.

Burgingrijpen

Burgingrijpen

Standpunt van de Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie

Dordrecht, 2009

Burgeringrijpen
Dordrecht, Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie
ISBN: 978-90-72652-42-3

Uitgave: Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie

© Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie, Dordrecht

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de directeur van de Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie.

Inhoud

1. Inleiding	7
2. Burgeringrijpen	9
3. Wel ingrijpende burgers	11
4. En nu verder	15
Bijlage: Gedrag van omstanders	17

1. Inleiding

De Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP) heeft zich de achterliggende jaren op verschillende manieren beziggehouden met de vraag of en, zo ja hoe, men de rol van burgers bij het verminderen van onveiligheid kan vergroten. Zo is de SMVP, samen met de politie en het opbouwwerk actief geweest bij het bevorderen van sociale zelfredzaamheid. Er zijn niet alleen projecten uitgevoerd door politiemensen en opbouwwerkers om de sociale zelfredzaamheid van individuen en van wijkbewoners te vergroten, er is ook een methodiek ontwikkeld om sociale zelfredzaamheid te bevorderen. Thans is de stichting in multiculturele buurten actief bewoners te betrekken bij het organiseren van veiligheid in hun buurt. Daarnaast is de SMVP betrokken bij een project waarin jongeren die dreigen af te glijden in de richting van criminaliteit ondersteuning krijgen bij het vinden van werk en/of scholing. En zo'n twee jaar geleden (in 2007) publiceerde de stichting het rapport *Tussen eigen verantwoordelijkheid en eigenrichting* van de projectgroep 'Noodweer', naast een op dat rapport gebaseerd standpunt van het bestuur van de stichting.¹ Aanleiding tot deze laatste publicaties waren de maatschappelijke zorgen dat veel burgers in Nederland niet meer durven op te treden in onveilige situaties, omdat zij er rekening mee houden zich voor de rechter te moeten verantwoorden als zij te fel van zich afbijten. De bundel uit 2007 laat in de eerste plaats zien dat voor veel burgers onduidelijk is *wat er nu precies van hen wordt verwacht*. En in de tweede plaats is het niet helder *wat zij nu precies wel en niet mogen*.

Dit laatste onderwerp blijkt in maatschappelijke discussies steeds opnieuw een belangrijke rol te spelen. Het vormt een rem op de bereidheid van mensen om zich in te zetten wanneer de veiligheid van medeburgers in gevaar komt: je denkt op te treden als redder en voor je het weet ben je verdachte. Het bestuur pleitte ervoor de verruiming van de grenzen van noodweer die men de afgelopen jaren kan herkennen in de uitspraken van de rechterlijke macht te continueren. Tevens sprak het bestuur de hoop uit dat een wetswijziging op het terrein van noodweer tot stand zou komen: optreden tegen schending van het huisrecht moet ook als noodweer erkenning krijgen.

Met het formuleren van een standpunt is men er uiteraard niet. Het bestuur van de SMVP wilde verder gaan en heeft daartoe in de eerste plaats aan Mette Meerdinkveldboom, Jan Terpstra en Ybo Buruma van de Radboud Universiteit Nijmegen opdracht gegeven tot het uitvoeren van onderzoek naar gevallen waarin sprake was van ingrijpen door burgers bij (dreigende) criminaliteit en overlast. Het bestuur is geïnteresseerd in de dynamiek die ontstaat indien burgers ingrijpen in situaties waarin bedreiging van hen of anderen plaatsvindt, onder welke omstandigheden ingrijpen door burgers geschiedt, hoe achteraf verschillende partijen tegen dat ingrijpen aankijken en hoe het (ook formeel) is beoordeeld. Het gaat dus om burgers die óf zelf slachtoffer zijn van een strafbaar feit en zich daartegen hebben te weer gesteld, óf zagen dat een ander slachtoffer werd en te hulp schoten. Kennis op dit terrein is van belang om bur-

¹ Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (2007). *Tussen eigen verantwoordelijkheid en eigenrichting*. Dordrecht: SMVP.

gers te stimuleren om vaker in te grijpen. En om te voorkomen dat ingrijpende burgers negatieve gevolgen van hun gedrag ondervinden.

2. Burgeringrijpen

Ook buiten het strafrecht is het wenselijk dat burgers de courage hebben in te grijpen als zij zien dat een medeburger gevaar loopt. Passiviteit kan dramatische gevolgen hebben. Denk aan het meisje dat een aantal jaren geleden in een plas bij Barendrecht verdronk in het zicht van een strand met zeer veel mensen. Met andere woorden, het is ook een (en misschien wel veel groter) probleem, dat burgers **niet** ingrijpen als medeburgers slachtoffer zijn van verkeersongevallen, verdrinking, brand, et cetera. In een afzonderlijke bijlage van deze publicatie staat een overzicht hoe men het gedrag van omstanders kan beïnvloeden.² Daarbij kan men onderscheid maken tussen beïnvloeden van:

- maatschappelijke aspecten: sociopreventie, bevorderen prosociaal gedrag tijdens de opvoeding, informatie via de media, EHBO cursussen;
- situationele aspecten: wegnemen van ambiguïteit bij incidenten (gillen en schreeuwen door slachtoffers), communicatie tussen omstanders (elkaar aanspreken);
- persoonlijke aspecten: bevorderen competenties, kennis van gedragsalternatieven, persoonlijke hulpvragen (slachtoffers die niet een groep omstanders aanspreken, maar gericht hulp vragen aan een individu of bepaalde individuen).

Voor de Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie is juist dit niet ingrijpen aanleiding geweest om samen met het Fonds Slachtofferhulp het project Burgeringrijpen op te zetten. De doelstelling van het project Burgeringrijpen is te bevorderen dat burgers wél ingrijpen bij situaties met medeburgers als slachtoffer. Dat geldt vanzelfsprekend ook als die medeburger in zijn of haar werk slachtoffer dreigt te worden. Actueel is de discussie over geweld tegen publieke functionarissen, zoals buschauffeurs, conducteurs, ambulancepersoneel, enzovoort. Burgeringrijpen is tevens van belang om de tijd te overbruggen die politie en andere professionele hulpverleners nodig hebben om bij incidenten ter plaatse te komen om handelend op te treden. Eenmaal ter plaatse neemt de politie en andere professionals vanzelfsprekend de rol van ingrijpende burgers over.

² Zie bijlage Gedrag van omstanders.

3. Wel ingrijpende burgers

In het onderzoek van Meerdinkveldboom, Terpstra en Buruma komen burgers die wel ingrijpen aan bod.³ Voor de opdrachtverlening en de begeleiding van dit onderzoek is ook samengewerkt met het Fonds Slachtofferhulp. Wat hebben, blijkens het onderzoek, de burgers die ingrepen ervaren? Hoeveel risico hebben ze genomen en hoe is het afgelopen? Hoe zijn ze behandeld door omstanders, door politie en justitie? Zouden ze het weer doen? En hoeveel risico lopen burgers om zich voor de rechter te moeten verantwoorden als zij zo moedig zijn om in te grijpen en daarbij de oorspronkelijke aanvaller schade berokkenen? Dat onderzoek ligt er nu. Het laat zien dat er gelukkig nog veel burgers zijn die in zeer uiteenlopende omstandigheden niet te zeer stilstaan bij de vraag wat het risico is als zij er getuige van zijn dat iemand een ander aanvalt, inbreekt, iets steelt, in de buurt overlast veroorzaakt of vernielingen pleegt. Zij grijpen in. Ze treden op, ze zeggen er iets van, ze gaan er tussen staan, ze houden iemand aan of ze gebruiken geweld om zich te verdedigen. En, in de in deze studie onderzochte gevallen, deden zij dat op een evenwichtige manier. In het merendeel van de gevallen krijgen degenen die ingrepen positieve reacties van de omgeving en van de politie. Maar niet in alle gevallen. Opvallend is dat vooral in de gevallen waarin sprake was van langdurige problemen in buurten waarbij groepen ernstige overlast veroorzaakten, degenen die daartegen optraden het meeste last ondervonden van degenen tegen wie zij waren opgetreden. Bovendien is bij hen de kritiek op de politie het sterkst. De politie zou in dit soort gevallen teveel incidentgericht optreden, waardoor handelende burgers zich onvoldoende gesteund voelen in deze langdurige problematiek.

De onderzoekers adviseren de overheid om burgers die ingrijpen te ondersteunen en ervoor te zorgen dat zij beter geëquipeerd zijn om in te grijpen als het erop aan komt. Bijvoorbeeld door voorlichting en training in conflictbeheersing. Ook pleiten zij ervoor de ingrijpers zo goed mogelijk te ondersteunen: als mensen ingrijpen, dan gedragen zij zich niet alleen zoals je van een goede burger verwacht, dan doen zij ook waartoe de overheid oproept. En dan blijkt het vaak een hard gelag als zij daarna min of meer als verdachte worden beschouwd. In het voorgaande standpunt van de SMVP over burgeringrijpen kwam dit aspect ook al ruimschoots aan de orde. De overheid kan het zich niet permitteren burgers op te roepen tot vergroten van de eigen rol, om zich vervolgens terughoudend op te stellen en vervolgens niets te doen. Dat betekent dat het verstandig is voor bijvoorbeeld de politie zich intern te bezinnen op de vraag hoe zij ingrijpende burgers tegemoet dient te treden en daar in de politieke opleiding en intern in de organisatie aandacht aan te besteden.

Daarnaast is het uiteraard van groot belang na te gaan hoe men de *vaardigheden van burgers* kan vergroten om actief in te grijpen in bedreigende situaties. Daarbij gaat het onder meer om het voorkomen van risico's bij het aanspreken van anderen. Maar het probleem is veel groter: veel mensen weten niet precies hoe zij kunnen en mogen ingrijpen. Dat kan heel concreet

³ Meerdinkveldboom, M., Terpstra, J., & Buruma, Y. (2009). *Burgeringrijpen. Een onderzoek naar ingrijpen door burgers bij situaties van (dreigende) criminaliteit en overlast*. Dordrecht: Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP).

zijn: als je een drenkeling uit het water wilt halen, moet je wél kunnen zwemmen. Maar dan blijkt dat ook mensen die wél kunnen zwemmen toch soms de stap niet zetten om een drenkeling uit het water te halen, ook al kan dat zonder gevaar voor eigen leven of gezondheid. Vaak is de kennis echter beperkt: hoe moet je optreden bij een brand, een hartaanval, een beroerte, een verkeersongeval? Problemen waarbij kordaat en deskundig optreden levensreddend kan zijn, maar waarbij het toch vaak niet gebeurt. Ingewikkelder wordt het wanneer het optreden ook nog risico's voor de betrokken burger met zich meebrengt: optreden bij, bijvoorbeeld, gevallen van geweld. Hoeveel geweld mag je dan als ingrijpende burger zelf toepassen? Toch is er veel kennis over de vraag hoe je kunt optreden zonder zelf al te grote risico's te lopen en binnen de grenzen van het recht te blijven.⁴

De overheid roept burgers op om zorg voor veiligheid niet louter aan politie en justitie over te laten, maar ook zelf verantwoordelijkheid te nemen. Daarbij gaat de overheid nauwelijks verder dan op te roepen het alarmnummer 112 te bellen, het signalement van de aanvaller(s) goed te onthouden en slachtoffer(s) bij te staan. Dat is natuurlijk belangrijk, maar de vraag is of we het daarbij moeten laten. De SMVP vindt van niet. Als je, bijvoorbeeld, kunt ingrijpen om verder onheil te voorkomen zonder gevaar voor jezelf, dan moet het normaal zijn dat dit ook daadwerkelijk gebeurt. Dat vergt kennelijk meer voorbereiding dan wij ons op dit moment getroosten. Maar, zeker wanneer men over voldoende vaardigheden beschikt, is ook optreden in situaties die niet geheel van gevaar zijn ontbloot mogelijk. Bijvoorbeeld door de hulp van anderen in te roepen, door afspraken te maken met omstanders. De SMVP realiseert zich uiteraard goed, dat niet iedereen een held is en dat er in het verleden tal van voorbeelden zijn geweest van burgers die wel ingrepen en dat met de dood moesten bekopen. De namen van Meindert Tjoelker en Joes Kloppenburg zijn iedere Nederlander in het geheugen gegrift. De stichting wil niet oproepen tot een soort algemene burgerplicht, ook in die gevallen waarin de gevaarzetting te groot is. Sommigen durven het eenvoudigweg niet en dat moeten we respecteren. Maar in veel gevallen is de drempel niet zo hoog. Burgers kunnen dan met enig overleg meer doen dan nu vaak gebeurt. Bovendien, welke overwegingen ook een rol spelen om optreden achterwege te laten, we zien vaak dat burgers het gewoon wél doen, dat zijn de moedigen onder ons. Zij laten zich niet weerhouden door dreigingen en grijpen in, zonder zich ook maar één seconde druk te maken over de gevolgen. Ook dat komt duidelijk naar voren uit het onderzoek. De potentiële gevaren speelden in veel van de beschreven casus nauwelijks een rol. Of men realiseerde zich die gevaren wel, maar vond gelijk slimme oplossingen om de risico's te beperken.

Er is nog een punt dat we niet mogen vergeten, vooral wanneer men zelf wordt bedreigd: in veel gevallen kún je niet anders: je moet iets doen. Als we als voorbeeld nemen de vrouw bij wie werd ingebroken en de inbreker een klap op het hoofd gaf, die had niet veel keuze. Ze had kunnen gaan schreeuwen, maar wie had haar gehoord? Het alarmnummer bellen was al helemaal onmogelijk. Misschien had ze door de voordeur kunnen ontsnappen. Maar wat als de inbreker dat had doorgehad en haar achterna was gegaan? Zij moest in een fractie van een seconde beslissen en koos voor een welgemikte klap. Een klap die ook andere gevolgen had kunnen hebben. Maar was daarmee haar beslissing dan onterecht geweest?

De oproep van de overheid aan burgers ook zelf verantwoordelijkheid te nemen kan, naar de mening van de SMVP, alleen als men degenen die dat doen ook feitelijke ondersteuning biedt. In de vorm van training/voorlichting en/of in de vorm van steun achteraf. Het is onmogelijk

⁴ Tussen eigen verantwoordelijkheid en eigenrichting (SMVP - 2007). Burgeringrijpen (SMVP - 2009).

voor de politie om er altijd op tijd te zijn, en dan verdienen burgers die zo moedig zijn om op te treden om zichzelf of anderen te beschermen, steun, in ieder geval zo lang zij de grenzen van de zelfverdediging in acht nemen. Uiteraard mag het géén wraakoefening worden. Maar ook dan moet men zich realiseren dat het moeilijk is om in dat soort gevallen altijd de juiste dosering te vinden. Wat als de vrouw die een inbreker op heterdaad betrapt toevallig geen vaas bij de hand had, maar een metalen voorwerp? Proportionaliteit en subsidiariteit zijn op die momenten moeilijk af te wegen. Zij moeten in ieder geval óók worden afgewogen tegen het risico dat de vrouw had gelopen als zij niets had gedaan.

In de nabeschouwing van het onderzoek geeft Buruma nadrukkelijk aan dat mensen in een onheldere juridische positie zitten. Men weet onvoldoende waar men aan toe is, stelt hij. Vaak vindt onderschatting van de betekenis hiervan plaats. Het gevolg ervan kan zijn, dat de betreffende burger na eerst getuige te zijn geweest van een situatie die hij of zij als (zeer) bedreigend heeft ervaren, daarna in de situatie komt dat hij of zij ook nog eens als verdachte wordt behandeld. De politie vindt vaak dat de ingrijpers min of meer op hún stoel zijn gaan zitten. De juridische aspecten van de vijftien onderzochte zaken zijn wat dat betreft ook helder: een aantal ingrijpers werd in hechtenis genomen. Weliswaar leidde het in drie gevallen tot vervolging zonder dat er een veroordeling op volgde, maar het vastzitten is op zichzelf al een buitengewoon ongewenste en vernederende ervaring voor iemand die eigenlijk niet meer deed dan wat de overheid van hem of haar zegt te verwachten. Natuurlijk betekent dit niet dat de SMVP pleit voor een ongeclausuleerde bevoegdheid om in het kader van noodweer elk optreden te rechtvaardigen. Natuurlijk moet de officier van justitie, wanneer het Openbaar Ministerie meent dat de grenzen van noodweer zijn overschreden, de zaak voorleggen aan de rechter. Dat is de instantie die in een rechtsstaat over dergelijke grenzen gaat. Maar dat juridische proces kan ook plaatsvinden zonder dat er strenge strafprocesrechtelijke maatregelen tegen een ingrijper worden getroffen. De verklaring van de ingrijper kan ook later op het politiebureau worden afgelegd. Daarvoor zal veel meer begrip bestaan dan scherp politieel optreden, direct nadat het gebeuren heeft plaatsgevonden.

De politie zou bij de eerste beoordeling van de casus, veelal reeds in het optreden ter plaatse van de gebeurtenis, in eerste instantie uit moeten gaan van het feit dat er sprake is van goedwillende en goedbedoelde hulpverlening. Mocht later in het onderzoek uit feiten en/of omstandigheden blijken van eigenrichting of buitenproportioneel optreden, dan kan in die fase altijd nog tot een strafrechtelijk traject gekomen kunnen worden. Dat moet niet voorop staan in het denken en handelen van de politie. Het feit dat een beroep op noodweer de achter ons liggende jaren in steeds ruimere mate wordt erkend door de rechter is een belangrijk winstpunt. De SMVP spreekt de hoop uit dat in de jurisprudentie deze ontwikkeling wordt gecontinueerd. De stichting realiseert zich dat het niet doenlijk is om de grenzen van noodweer anders dan in algemene termen in de wet te omschrijven. Wel blijft de stichting vasthouden aan het pleidooi uit het voorgaande standpunt om het huisrecht op te nemen in het noodweerartikel.

4. En nu verder

De SMVP acht het, samen met het Fonds Slachtofferhulp, van groot belang dat er de komende jaren meer investeringen plaatsvinden om de positie van burgeringrijpers te verbeteren. Dat geldt voor burgers die ingrijpen om medeburgers te helpen, maar ook voor burgers die publieke functionarissen (openbaar vervoer, ambulances) bijstaan. Daarom hebben beide organisaties het op zich genomen een project Burgeringrijpen te ontwikkelen dat beoogt daaraan een bijdrage te leveren. Dit project Burgeringrijpen zal zich niet alleen richten op situaties waarin sprake is van ingrijpen in gevaarlijke situaties, het gaat ook om die andere situaties, waarin ingrijpen mogelijk is zonder dat er sprake is van dreiging. De hoofdlijnen van het vervolg van het project Burgeringrijpen zullen bestaan uit de volgende elementen.

1. Ontwikkeling van basale vaardigheden

In de eerste plaats gaat het om de ontwikkeling van vaardigheden die houvast bieden bij de vraag hoe op te treden wanneer iemand in gevaar is. Het gaat daarbij om vaardigheidsontwikkeling in de brede zin van het woord. Men kan hierbij onder meer denken aan: optreden bij brand, bij (verkeers)ongevallen, bij iemand die onwel wordt. Hoe kun je je het beste opstellen tegenover het slachtoffer? Daarnaast gaat het om situaties waarbij wél sprake is van potentieel gevaar. Hoe kun je dat gevaar minimaliseren? Hoe schat je gevaarstelling in? Hoe kun je bijvoorbeeld omstanders mobiliseren? Hoe kun je je het beste opstellen tegenover degene die de agressie pleegt?

2. Kennisverspreiding

Het is uiteraard een illusie te menen dat het binnen een relatief kort tijdsbestek mogelijk is voor zulke uiteenlopende situaties een groot deel van de Nederlandse bevolking te bereiken. De aanpak zal pragmatisch moeten zijn, door burgers te benaderen die toch al op de een of andere manier belangstelling hebben getoond, of door hun werkzaamheden een relatief grote kans maken te worden geconfronteerd met dergelijke situaties: politie, brandweer, GGD, militairen, vrijwillige politie, vrijwillige brandweer, EHBO-ers, Nationale Reserve. Men kan ook denken aan toezichthouders in het openbare domein, buschauffeurs, personeel van de NS. Maar daarnaast dienen mensen die dat willen ook te kunnen beschikken over handzame handleidingen die op gemakkelijke wijze zijn te verkrijgen, bijvoorbeeld via Volksuniversiteiten, het internet, brochures.

Het gaat daarbij voor een belangrijk deel om min of meer ‘technische’ kennis. Maar het is ook van belang na te streven dat mensen het verlenen van hulp, het ondersteunen van slachtoffers en het ingrijpen zolang dat naar hun inzicht verantwoord is, ook als een maatschappelijke norm gaan zien. Dat men dat wil, blijkt bijvoorbeeld uit de overweldigende belangstelling die er bestaat voor Burgernet. Er zijn veel mensen die echt een bijdrage willen leveren - men weet alleen vaak niet hoe. Meer kennis kan een belangrijke bijdrage aan het (zelf)vertrouwen van burgers betekenen. Daarnaast is het noodzakelijk aandacht te besteden aan de vraag hoe burgers hun onheldere juridische positie bij het vertonen van burgeringrijpen kunnen reduceren.

3. Aanpak door de overheid

Een betere aanpak binnen de overheid is van groot belang. Dat is hiervoor al meermalen aan de orde gekomen. De overheid moet in ieder geval het goede voorbeeld geven. Zo kan de politie een rol spelen in de richting van voorlichting aan burgers, zoals dat bij criminaliteitspreventie al vele jaren met succes gebeurt. Maar vooral is van belang dat politie en justitie zich bewust zijn van hun cruciale rol in de communicatie naar burgers wanneer het gaat om ingrijpen. De steun waaraan burgers na het ingrijpen in de emotionele sfeer behoefte hebben (iedere ingrijper zal toch vooral het gevoel hebben een bijdrage te leveren aan de handhaving van recht en orde en een medemens te helpen) moeten politie en justitie in de eerste plaats *begrijpen*. Dat begrip moeten zij *overbrengen* naar die burgers, zowel bij het eerste optreden als daarna. Dit zal geen eenvoudige opgave zijn, de cultuur binnen politie en Openbaar Ministerie is inherent nogal kritisch ten opzichte van burgers die het 'recht in eigen hand nemen'. Het vereist een doordachte interne strategie, die in nauwe samenwerking met de politiekorpsen en de politieacademie moet worden opgezet.

4. Strategisch plan

Om bovenstaande kernpunten van het project Burgeringrijpen te kunnen bereiken wordt een strategisch plan gemaakt. In dat plan zal aandacht zijn voor:

- Het creëren van een goed klimaat voor burgeringrijpen bij professionals. Het is belangrijk dat er draagkracht wordt gecreëerd onder professionals van politie en justitie en dat de aanbevelingen uit het onderzoek van Meerdinkveldboom, Terpra en Buruma (2009) door professionals worden ondersteund en, waar nodig, zullen leiden tot beleidsveranderingen. Daarnaast is het zaak om ook draagvlak bij professionals te zoeken voor burgeringrijpen bij ongevallen en rampen. Het betrekken van politie, brandweer, Geneeskundige Hulp bij Ongevallen en Rampen (GHOR) is hier uitdrukkelijk aan de orde.
- Aandacht voor een landelijke bewustzijns campagne. Nagegaan kan worden welke mogelijkheden er zijn voor een landelijke bewustzijns campagne voor mentaliteitsverandering van burgers. Hoe kunnen mogelijkheden van burgeringrijpen aan burgers helder in beeld komen?
- Opleiden van burgers, in eerste instantie met een pilot in een politieregio. Na de interne campagne bij professionals en een eventuele bewustwordingscampagne voor het algemene publiek is het mogelijk burgeringrijpen verder vorm te geven. Het idee is met een pilot in een politieregio te starten. Het is daarbij noodzakelijk dat een adequate opleiding beschikbaar komt. Deze opleiding gaat burgers faciliteren andere burgers in nood bij te staan. Het gaat hierbij om het bieden van een handelingsperspectief die burgers mogelijkheden aanreikt om elkaar in een onveilige situatie bij te staan. Het idee is om via een *train de trainers model* burgers hiervoor op te leiden. Die opleiding van trainers van burgers kan mogelijk geschieden door gepensioneerden/vrijwilligers uit sectoren van politie, brandweer en GGD. De ervaringen uit de pilot kunnen een leidraad vormen voor (on)mogelijkheden van een landelijk project.

Feit is dat iedereen in een noodsituatie kan geraken, waarin directe hulp van andere burgers gewenst is. Dan is het goed te weten dat anderen die hulp vanzelfsprekend willen geven. De werkelijkheid is echter nog anders. Maar als mensen zich realiseren dat die roep om hulp ooit kan komen, zijn ze wellicht bereid die zelf te leveren aan anderen.

De SMVP realiseert zich dat met het bevorderen van burgeringrijpen zeer fundamentele problemen boven tafel kunnen komen. Ook zullen effecten waarschijnlijk pas op langere termijn zichtbaar zijn. Dat mag echter geen reden zijn er niet mee te beginnen.

Prof. mr. Pieter van Vollenhoven, voorzitter Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie

Bijlage: Gedrag omstanders

In deze bijlage is aandacht voor:

- categorieën omstanders;
- proces van ingrijpen door omstanders;
- maatschappelijke factoren voor al dan niet ingrijpen;
- situationele factoren voor al dan niet ingrijpen;
- persoonlijke factoren voor al dan niet ingrijpen;
- beïnvloeden van maatschappelijke aspecten;
- beïnvloeden van situationele aspecten;
- beïnvloeden van persoonlijke aspecten.

De bijlage is gebaseerd op:

- Bie, E. de, Loenen, A. van, & Egelkamp, M. (2003). *Ingrijpen achter de voordeur. Een exploratieve quick scan van ingrijpen bij huiselijk geweld door omstanders*. Den Haag: ES&E.
- Bie, E. de, Loenen, A. van, Egelkamp, M., & Eysink Smeets, M. (2003). *Ik stond erbij en... Een onderzoek naar het ingrijpen van omstanders naar incidenten in het publiek domein*. Den Haag: ES&E.

Categorieën omstanders

In de literatuur is sprake dat een van de kenmerken van ingrijpende omstanders een altruïstische persoonlijkheid is. Andere genoemde kenmerken zijn empathie, geloof in een rechtvaardige wereld, overtuiging dat een individu de kans op een goede afloop kan vergroten en negatieve effecten kan minimaliseren en een gering egocentrisme (Baron en Byrne, 2000).⁵ Ingrijpers blijken personen te zijn die bereid zijn risico's te nemen. Dat kan ook op negatieve aspecten van ingrijpen wijzen in die zin dat zij gebruik van geweld niet schuwen. Dat hoeft niet in de richting van altruïsme te wijzen.

Mannen grijpen eerder in dan vrouwen, paren eerder dan mannen en vrouwen alleen (Roell, Van Dijk & Steinmetz, 1982).⁶

Proces van ingrijpen door omstanders

Een van de bekendste onderzoeken naar het ingrijpen van omstanders is dat van Latané en Darley (1968, 1970).⁷ Of omstanders al dan niet ingrijpen is afhankelijk van een cognitief

⁵ Baron, R.A., & Byrne, D. (2000). Prosocial behavior. Helping Others. *Social Psychology*, 393 ff.

⁶ Roell, Van Dijk & Steinmetz (1982). Interventiegedrag door omstanders: een veldexperiment. *Tijdschrift voor Criminologie*, 1.

⁷ Latané, B. & Daley, J. (1968). Bystander intervention in emergencies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8. Latané, B. & Daley, J. (1970). *The Unresponsive Bystander. Why Doesn't He Help?* New York.

proces, waarin een in eerste instantie niet betrokken omstander een reeks van keuzen dient te maken. Voor het ingrijpen van omstanders is van belang of hij of zij:

- het incident ziet/opmerkt of niet;
- het incident als een noodgeval beoordeelt of niet;
- zich persoonlijk verantwoordelijk voelt of niet;
- in staat is om mogelijke wijzen van ingrijpen te bedenken of niet;
- voldoende vaardigheden bezit om in te grijpen of niet.

Volgens de onderzoekers kan er van ingrijpen alleen sprake zijn als alle stappen zijn doorlopen.

Maatschappelijke factoren voor al dan niet ingrijpen

Stimulerend voor ingrijpen is:

- *Gemeinschaft*: maatschappij met waardering voor prosociaal gedrag en altruïsme;
- interventie is de norm;
- overeenstemming tussen injunctieve normen, die beschrijven wat de meeste mensen wenselijk of afkeurenswaardig vinden en descriptieve normen, die beschrijven wat de meeste mensen doen.

Remmend voor ingrijpen is:

- *Gesellschaft*: maatschappij met nadruk op individualisme;
- non-interventie is de norm;
- discrepantie tussen injunctieve en descriptieve normen.

Situationele factoren voor al dan niet ingrijpen

Stimulerend voor ingrijpen is:

- plaats (dorp);
- tijd (overdag);
- weinig andere omstanders;
- andere omstanders die ingrijpen;
- gebruik geweld disproportioneel;
- duidelijke situatie;
- meerdere daders versus één slachtoffer;
- gedrag slachtoffer, bijvoorbeeld een persoonlijke hulpvraag.

Remmend voor ingrijpen is:

- plaats (stad);
- tijd ('s nachts);
- veel andere omstanders;
- niet ingrijpende omstanders;
- gebruik geweld beperkt;
- ambigue situatie;
- meerdere daders en slachtoffers;
- geen reactie slachtoffer.

Persoonlijke factoren voor al dan niet ingrijpen

Stimulerend voor ingrijpen is:

Fysiek:

- aanwezigheid van fysieke competenties, bijvoorbeeld kunnen zwemmen, zelfverdediging, EHBO et cetera.

Psychisch:

- gevoel van verantwoordelijkheid;
- assertiviteit;
- sympathie voor het slachtoffer;
- woede ten aanzien van de dader;
- goed humeur;
- nemen van risico's;
- eigen slachtofferervaring;
- zelfvertrouwen.

Remmend voor ingrijpen is:

Fysiek:

- afwezigheid fysieke competenties, bijvoorbeeld niet kunnen zwemmen.

Psychisch:

- geen gevoel voor verantwoordelijkheid;
- angst;
- slecht humeur.

Beïnvloeden van maatschappelijke aspecten

Bij het beïnvloeden van maatschappelijke aspecten is het volgende van belang.

Sociopreventie

Sociopreventie bestaat uit sociale controle en voorlichting over beïnvloeding. Voorlichting over beïnvloeding is een vorm van voorlichten om het gedrag van leden van een doelgroep in een 'gewenste' richting te veranderen. De voorlichting is gericht op het veranderen van opvattingen, houdingen en gedragingen van mensen. Dit type voorlichting kan men inzetten om de interventierol van burgers bij incidenten te benadrukken. Het is overigens de vraag of een dergelijke voorlichtingscampagne effectief is. De effecten van deze campagnes wijzen eerder in de richting van veranderingen in gedragsintenties en niet in veranderingen van gedrag.

Bevorderen prosociaal gedrag tijdens de opvoeding. Ouders en school kunnen tijdens de opvoeding prosociaal gedrag bevorderen. Bijvoorbeeld door te spreken over mogelijkheden van hulpverlening aan mensen in noodsituaties. Ook kan het uiten van kritiek op *not-helping-bystanders* helpen.

Informatie via media. Via de media kan men informatie verschaffen, bijvoorbeeld in de zin van een handleiding voor hulpverlening.

EHBO-cursussen. Het is mogelijk EHBO-cursussen voor bijvoorbeeld automobilisten verplicht te stellen. Dit bevordert hun competenties om te helpen in noodsituaties.

Kosten en baten van ingrijpen. Men kan bevorderen dat de baten van ingrijpen worden verhoogd. Positieve publiciteit voor ingrijpers, lintjes et cetera. Positieve beloningen bevorderen

bovendien ingrijpen door anderen. Ook is verlaging van de kosten mogelijk. Omstanders die na ingrijpen schade hebben ondervonden, ontvangen een schadevergoeding.

Beïnvloeden van situationele aspecten

Vaak zijn situationele aspecten niet te beïnvloeden. Dit geldt voor het aantal omstanders, het tijdstip van de noodsituatie, of het donker of licht is, et cetera. Maar er zijn ook mogelijkheden.

Wegnemen ambiguïteit van de situatie. Hiervan is sprake als slachtoffers gaan gillen of schreeuwen. Dat maakt de situatie meer ondubbelzinnig: er is hulp nodig. Bovendien kunnen andere omstanders worden geattendeerd.

Communicatie tussen omstanders. Door onderling te communiceren kunnen omstanders een noodsituatie ondubbelzinnig definiëren, de verantwoordelijkheid minder diffuus maken en plankenkoorts verminderen. Ook kunnen omstanders andere omstanders aanspreken en afspreken wie wat doet.

Beïnvloeden van persoonlijke aspecten

Zijn de mogelijkheden voor beïnvloeding van maatschappelijke en situationele factoren beperkt, dit geldt niet voor het beïnvloeden van persoonlijke factoren. Hierbij komen de volgende vormen van beïnvloeding in beeld.

Competenties. Burgers zouden in de gelegenheid kunnen worden gesteld te oefenen met gedrag in noodsituaties. Dat kan een soort automatisme bevorderen. Denk aan EHBO-cursussen, zelfverdedigingscursussen, reddend zwemmen, conflictbeheersing, fysiek-mentale weerbaarheidstrainingen. Ook kan men de oplettendheid van burgers trachten te vergroten: let op wat om je heen gebeurt, iets ongewoons kan duiden op een noodsituatie. Men kan ook denken aan Burger Academies om relevante competenties bij burgers te ontwikkelen.

Een interessante perspectief biedt het model *Mentors in Violence Prevention (MVP)* dat in Boston is ontwikkeld door Jackson Katz. MVP is gericht op educatie en training van jongeren. Men tracht van jonge mannen en vrouwen *empowered bystanders* te maken. Ook tracht men *bystander apathy* te doorbreken. Door jongeren te trainen en hen te stimuleren een leiderschapsrol op zich te nemen, gaan jongeren zien dat zij als omstander meer dan twee opties hebben: 'niets doen' en 'ingrijpen met gevaar voor eigen leven'. Dit doorbreekt passiviteit.

Kennis van gedragalternatieven. Van belang is mensen van hun verantwoordelijkheid bewust te maken. Men kan trachten mensen te overtuigen dat er gedragalternatieven zijn voor het bellen van 112.

Five basic life-sustaining actions of bystander care. Deze vijf basale acties zijn in de USA ontwikkeld voor verkeersongevallen. Zie de websites van *The National Highway Traffic Safety Administration* en *Health Resource and Services Administration*. Deze vijf basale acties zijn:

- stoppen bij een ongeval;
- de politie attenderen;
- slachtoffer onderzoeken;

- slachtoffer eventueel beademen;
- stelpen van het bloeden.

Deze stappen kunnen ook van belang zijn bij andere noodsituaties.

Verpersoonlijken van hulpvragen. Bij het vragen om hulp door een slachtoffer of een professional is het verstandig niet een groep omstanders aan te spreken, maar zich te richten tot een individu of bepaalde individuen.

Publicaties Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie

Boeken/Cahiers

- Wie keert het geweld in Nederland?, 1988
- Naar een economische benadering van criminaliteit en veiligheidszorg, 1988
- De financiering van de veiligheidszorg, verslag van een symposium, 1989
- Naar een nieuwe balans van verantwoordelijkheden, 1990
- Criminaliteitsbeheersing: De wenselijkheid van publiek-private samenwerking, 1990
- Afschaffing of herziening van het gerechtelijk vooronderzoek?, 1991
- Verkeersregels, handhaving en verkeersveiligheid, 1991
- Veiligheid en politie: een beheersbare zaak, 1991
- Samenwerking onderzocht. Evaluatie van het Project Beveiliging Industrierrein Zoeterwoude, 1991
- Toerisme en Onveiligheid, 1992
- Op eigen kracht onveiligheid de baas. De politie van pretentieuze probleemoplosser naar bescheiden ondersteuner, 1993
- Zelf doen en overlaten. Acties van burgers, politie en lokale overheid tegen overlast en kleine criminaliteit, 1993
- Coping with Corruption in a Borderless World. Proceedings of the Fifth International Anti-Corruption Conference, 1993
- Corruptie en fraude in Nederland. Suggesties voor management en beleid, 1993
- Handhaving in overweging. Strategische afwegingen bij de handhaving van milieuwetgeving, 1993
- The Internationalization of Police Cooperation in Western Europe, 1993
- Criminele geldstromen: schijn en werkelijkheid. Een onderzoek naar het witwassen van crimineel geld in Nederland, 1993
- Financiële Integriteit. Normafwijkend gedrag en (zelf)regulering binnen het financiële stelsel, 1995
- Crimineel geld: dreiging en aanpak, verslag van een conferentie, 1995
- Samen werken aan preventie door verzekeraars, politie en justitie bij woninginbraak, 1997
- Het politiecomplex in beweging, verslag van een conferentie, 1997
- Searching for a Future. Reappraising the Functioning of the Police, 1998
- Bestuurlijke preventie van georganiseerde misdaad, verslag van een conferentie, 1999
- Veilig in de wijk. Sociale zelfredzaamheid in de praktijk, 1999, tweede druk 2002
- Het gezag van de politie, 2000
- Politie en gezondheidszorg: partners in veiligheid?, 2000
- Recht doen aan de buurt, 2000, tweede druk 2001
- Rechtvaardigheid en barmhartigheid, verslag van een conferentie en expertmeeting, 2001
- Politiewerk in (buiten)gewone omstandigheden. Normen, moraal en grenzen van politiewerk, 2002
- Politie en krijgsmacht. Hun verhouding in de toekomst, 2002
- Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie, 2002
- Politie en haar gezag, 2002
- Welzijn versterkt veiligheid. Betrokken burgers in leefbare wijken, 2003
- Structurele samenwerking tussen politie en krijgsmacht, 2003
- Politie en brandweer. Mogelijkheden voor samenwerking en taakverschuivingen, 2004
- Klem van gedogen. Positief gedogen: een handelingsstrategie in de politiepraktijk, 2004
- Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie 18 jaar (1986-2004). Een verantwoording, 2004
- Aanpak door de politie van maatschappelijk geweld, 2004

- Onoprechte handhaving? Prestatiecontracten, beleidsvrijheid en politie-ethiek, 2004
- Gedeelde verantwoordelijkheid voor veiligheid, verslag van een conferentie, 2006
- Relatie burgemeester en korpschef, 2006
- Veiligheid als bestuurlijke opdracht, 2006, tweede druk 2007
- Tegenhouden van mobiel banditisme, 2006
- Reassurance policing: concepten en receptie, 2007
- Tussen eigen verantwoordelijkheid en eigenrichting, 2007
- Reassurance policing: een alliantie tussen burgers en politie?, 2007
- Reflections on Reassurance Policing in the Low Countries, 2008
- Problemen rond Marokkaanse jongeren, 2008
- Burgeringrijpen. Een onderzoek naar ingrijpen door burgers bij situaties van (dreigende) criminaliteit en overlast, 2009
- Politiestudies: terugblik en vooruitzicht. Een bundel essays voor Kees van der Vijver, 2009

Rapporten

- Aanpak van corruptie en fraude door management en beleid, 1994
- Beelden van politiestraatwerk uit observaties in Europa en Amerika: hun inhoud en betekenis, 1994
- De aanpak van crimineel geld, 1994
- Informatie-uitwisseling tussen verzekeraars, politie en justitie, 1995
- De vrijwillige politie in een nieuw perspectief, 1995
- Toekomst gezocht. Het functioneren van de politie ter discussie, 1995
- De impuls van Sociale Zelfredzaamheid. Ervaringen van wijkagenten en opbouwwerkers in twee locaties, 1996
- Beursfraude en (zelf)regulering: witwassen en handel met voorkennis, 1996
- Van Onder Op. Werkboek Methodiek Sociale Zelfredzaamheid, 1996
- Politie en sociale zelfredzaamheid van burgers. Een onderzoek naar aanleiding van de vestiging en opheffing van politiebureaus, 1996
- Meldenswaardig. Implementatie van de Wet melding ongebruikelijke transacties binnen financiële instellingen, 1996
- De melding van ongebruikelijke transacties in de praktijk, 1996
- Toezichthouders in publieke ruimten, 1998
- De Chipkaart: een publieke zaak. Veiligheidsaspecten van de chipkaart, 1998
- Chipkaart en veiligheid, 1998
- Fraude en het Internet, 1999
- Achtergronden van Internetfraude, 1999
- De gekozen burgemeester en de politie, 1999
- Publiek-private fraudebestrijding, 2000
- Samen werken aan veiligheid, 2001
- Veiligheid in treinen en op en rond stations, 2001
- Privacy en veiligheid in balans?, 2002
- Nationale politie van wijk tot wereld?, 2005
- To reassure or not to reassure: that is the question, 2007

Achtergrondstudies

- De plaats van de vrijwillige politie bekeken vanuit een nieuw perspectief
- Verslag van de interviews. Achtergrondstudie I bij het rapport Toekomst gezocht
- Verslag van de seminars. Achtergrondstudie II bij het rapport Toekomst gezocht
- Literatuurbeschouwing. Achtergrondstudie III bij het rapport Toekomst gezocht
- De bijzondere opsporingsdiensten en de reguliere politie, prae-advies

Overige publicaties

- Informatiemap Sociale Zelfredzaamheid, 1990
- Actuele Thema's van Veiligheidszorg, in: Jaarbericht 1998 - 1999
- Workshops. Het gezag van de politie, 2000
- Het gezag van de politie, in: Jaarbericht 1999 - 2000
- Samen werken aan veiligheid, in: Jaarbericht 2000 - 2001
- Leefbaarheid en veiligheid door sociale zelfwerkzaamheid, in: Jaarbericht 2001 - 2002
- Politiegezag, in: Jaarbericht 2002 - 2003
- Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie 18 jaar (1986-2004). Een verantwoording, in: Jaarbericht 2003 - 2004
- Positief gedogen: een handelingsstrategie in de politiepraktijk, in: Jaarbericht 2004 - 2005
- Verbetering van gemeentelijke veiligheidszorg, in: Jaarbericht 2005 - 2006
- Gemeente en politie - regisseur en aanjager, in: Jaarbericht 2006 - 2007
- Revitalisering van de wijkpolitie, in: Jaarbericht 2007 - 2008

Publicaties Stichting SMVP Producties

- Terug op het voetstuk. Advies over sociale veiligheid op het spoor, 2001
- Jeugdagenten uit de kinderschoenen, 2002
- Bemiddeling in de politiepraktijk. Een herstelgerichte aanpak van overlast en slepende conflicten, 2003
- Economische belangen: barrières voor preventie en bestrijding van (georganiseerde) criminaliteit?, 2004
- Informatiegestuurde Veiligheidszorg, 2005, tweede druk 2005, derde druk 2007
- Herstelbemiddeling door de politie, 2005
- Toezicht op politiecellen, 2005
- Gemeentelijke veiligheidszorg naar beste vermogen, 2005
- Opleiden voor bestuurlijk toezicht, 2006
- Particulier onderzoek en opsporing. Een (on)mogelijke combinatie?, 2006
- Sociale veiligheid en gemeentelijke regie, 2007
- Herstelrechtelijke politiepraktijken in Nederland en België, 2009

Bestuur

mr. Pieter van Vollenhoven - *voorzitter*
H. Wiegel - *vice-voorzitter*
prof. dr. C.D. van der Vijver - *secretaris*
drs. L.G.H. Gunther Moor - *projectsecretaris*
ir. P.O. Vermeulen - *penningmeester*
R.J.G. Bandell
mr. H.J. Bolhaar
mr. drs. L.C. Brinkman
mevr. prof. mr. C.P.M. Cleiren
prof. dr. J.H.J. van den Heuvel
mr. E.M. d'Hondt
mr. T.H.J. Joustra
prof. dr. J.A. van Manen
prof. dr. W.J. de Ridder
mevr. mr. E. Unger
drs. B.J.A.M. Welten
mr. J. Demmink - *adviserend lid*

Raad van Advies

prof. dr. J.C.J. Boutellier
mevr. mr. A.H. Brouwer-Korf
mevr. mr. drs. I.M. Haisma
prof. dr. A.B. Hoogenboom
mr. J.A. Hulsenbek
mr. D. van Putten
prof. dr. P. van Reenen
mevr. mr. A.L.C. Roelofs
prof. mr. Th.A. de Roos
mevr. E.H.C. Salomons
mr. B. Staal
prof. dr. P.W. Tops
mevr. prof. dr. D.E.M. Verweij
mr. J.J. Vis
mevr. drs. M.W.M. Vos-van Gortel
mr. B.E.M. Wientjes

Directie

mr. P. Deelman